

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน

พระพุทธศาสนา ๒

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

รศ. ดร.จรัส พยัคฆราชศักดิ์ ป.ธ. ๖, ศน.บ., M.A., Ph.D.

สมพร อ่อนน้อม พธ.บ. (เกียรตินิยม), นศ.บ.

ประจวบ ตริภักดิ์ พธ.บ., สส.ม.

ผู้ตรวจ

ธำรง อมโร ป.ธ. ๕, ศษ.บ., ค.ม.

รศ. ดร.ธีระพงษ์ มีไธสง ป.ธ. ๙, พธ.บ., อ.ม., ประ.ด.

ผศ. ดร.บัญญัติ สาลี ป.ธ. ๗, พธ.บ., ศศ.ม., ประ.ด.

บรรณาธิการ

สุระ ดามาพงษ์ กศ.บ., กศ.ม.

บุญรัตน์ รอดตา ศษ.บ.

ผลิตและจัดจำหน่ายโดย บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด

วัฒนาพานิช **สำนักพิมพ์**

๒๑๖-๒๒๐ ถนนบำรุงเมือง แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทร. ๐๒ ๒๒๒๒ ๙๓๙๔ • ๐๒ ๒๒๒๒ ๕๓๗๑-๒ FAX ๐๒ ๒๒๔๔ ๖๕๕๖ • ๐๒ ๒๒๔๔ ๖๕๕๗

email: info@wpp.co.th

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน

พระพุทธศาสนา ๒

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

ห้ามละเมิด ทำซ้ำ ดัดแปลง เผยแพร่

ส่วนหนึ่งส่วนใด เว้นแต่จะได้รับอนุญาต

ผู้เรียบเรียง

รศ. ดร.จรัส พยัคฆราชศักดิ์

สมพร อ่อนน้อม

ประจวบ ตริภักดิ์

ผู้ตรวจ

ธารง อมโร

รศ. ดร.ธีระพงษ์ มีไธสง

ผศ. ดร.บัญญัติ สาลี

บรรณาธิการ

สุระ ดามาพงษ์

บุญรัตน์ รอดตา

ปีที่พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๖๓

พิมพ์ครั้งที่ ๑

จำนวน ๒๐,๐๐๐ เล่ม

ISBN 978-974-18-7865-9

พิมพ์ที่บริษัท โรงพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด นายเรณูชัย จงพิพัฒน์สุข กรรมการผู้จัดการ

คำนำ

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ ชุดนี้ มี ๓ เล่ม ประกอบด้วย หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ๑ หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ๒ และหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ๓ จัดทำขึ้นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ สำหรับให้นักเรียนและครูใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด และสาระการเรียนรู้แกนกลางที่หลักสูตรกำหนด รวมทั้งพัฒนานักเรียนให้มีสมรรถนะสำคัญตามที่ต้องการทั้งด้านการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้ทักษะชีวิต และการใช้เทคโนโลยี ตลอดจนพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทำประโยชน์ให้สังคม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างมีความสุข

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ๒ เล่มนี้ ยึดแนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ใช้หลักการส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยพัฒนานักเรียนแบบองค์รวมอยู่บนพื้นฐานของการบูรณาการความคิดรวบยอด ที่เน้นให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยกระบวนการที่เน้นการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) และเรียนรู้โดยใช้สมองเป็นฐาน (Brain-based Learning) ซึ่งเน้นการเรียนรู้ให้ตรงกับรูปแบบการเรียนรู้ (Learning Styles) เน้นทักษะที่สร้างเสริมความเข้าใจที่คงทนของนักเรียน ซึ่งเป็นผลลัพธ์ปลายทางที่ต้องการให้เกิดตามหลักสูตร

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ๒ เล่มนี้ จะสนับสนุนให้นักเรียนได้พัฒนาความรู้ด้านศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

คณะผู้จัดทำ

คำชี้แจง

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ เล่มนี้ ได้ออกแบบให้มีส่วนประกอบ ดังนี้

- ๑ **ตัวชี้วัดช่วงชั้น** เป็นเป้าหมายในการพัฒนานักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ โดยแยกออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ ตัวชี้วัดระหว่างทางและตัวชี้วัดปลายทาง (ตามหนังสือที่ ศธ ๐๔๐๑๐/ว ๑๕๔๓) ซึ่งตัวชี้วัดระหว่างทางพิมพ์ด้วยตัวอักษรสีดำ ส่วนตัวชี้วัดปลายทางพิมพ์ด้วยตัวอักษรสีฟ้า
- ๒ **สาระการเรียนรู้** แสดงขอบข่ายเนื้อหาที่นักเรียนจะได้เรียนในหน่วยการเรียนรู้
- ๓ **ประโยชน์จากการเรียนรู้** สรุปประโยชน์ที่ได้จากการเรียนรู้ในหน่วยการเรียนรู้เป็นประเด็นสั้น ๆ
- ๔ **คำถามนำ** เป็นคำถามกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสงสัยและสนใจที่จะค้นหาคำตอบ
- ๕ **เนื้อหา** แบ่งเป็นหัวเรื่องหลัก หัวเรื่องรอง และหัวเรื่องย่อย ตรงตามตัวชี้วัดช่วงชั้นและสาระการเรียนรู้แกนกลาง มีกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)แทรกเป็นช่วง ๆ เนื้อหาบางตอนอาจนำเสนอด้วยภาพประกอบ ตาราง แผนภูมิ แผนที่ แผนที่ความคิด และประกอบด้วยส่วนอื่น ๆ ดังนี้
 - ๕.๑ **คำสำคัญ** ระบุคำสำคัญที่แทรกอยู่ในเนื้อหาโดยพิมพ์ด้วยตัวอักษรสีฟ้าต่างจากตัวพื้น คำสำคัญนี้จะใช้ตัวเน้นเฉพาะคำที่ปรากฏคำแรกในเนื้อหา ไม่เน้นคำที่เป็นหัวข้อ
 - ๕.๒ **ภาพประกอบ** พร้อมคำบรรยายสอดคล้องกับเนื้อหา
 - ๕.๓ **ตาราง แผนภูมิ แผนที่ แผนที่ความคิด** สอดคล้องกับเนื้อหา
 - ๕.๔ **เรื่องน่ารู้** เป็นความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องที่ได้ศึกษาในหน่วยการเรียนรู้ นั้น ๆ โดยคัดสรรเฉพาะเรื่องที่น่าสนใจควรรู้
- ๖ **กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)** เป็นกิจกรรมที่ให้นักเรียนทำเมื่อจบเนื้อหาในการเรียนแต่ละหัวข้อ เป็นกิจกรรมที่หลากหลาย สอดคล้องกับหลักการที่เน้นการจัดการเรียนรู้เชิงรุกเหมาะสมกับวัย สะดวกในการปฏิบัติ กระตุ้นให้นักเรียนได้คิด และส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม
- ๗ **บทสรุป** สรุปเนื้อหาหลังจากจบเนื้อหาและกิจกรรมของแต่ละหน่วยการเรียนรู้ โดยจัดทำเป็นความเรียงเพื่อให้นักเรียนทบทวนความรู้ที่เรียนไปแล้ว
- ๘ **กิจกรรมเสนอแนะ** นำเสนอกิจกรรมที่นำความรู้ทักษะ และคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้อย่างบูรณาการในการปฏิบัติกิจกรรม
- ๙ **โครงงาน** เป็นข้อเสนอแนะให้นักเรียนปฏิบัติโครงงาน โดยเสนอแนะหัวข้อโครงงานและแนวทางการปฏิบัติ โครงงานที่สอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดช่วงชั้นของหน่วยการเรียนรู้ นั้น เพื่อพัฒนาทักษะการคิด การวางแผน และการแก้ปัญหาของนักเรียน
- ๑๐ **การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน** นำเสนอตัวอย่างสถานการณ์การนำความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
- ๑๑ **คำถามทบทวน** เป็นคำถามแบบอัตนัยที่มุ่งถามเพื่อทบทวนผลการเรียนรู้ของนักเรียน
- ๑๒ **ท้ายเล่ม** ประกอบด้วย
 - ๑๒.๑ **บรรณานุกรม** เป็นรายชื่อหนังสือ เอกสาร หรือเว็บไซต์ที่ใช้ประกอบการเขียน
 - ๑๒.๒ **อภิธานศัพท์** เป็นการนำคำสำคัญที่แทรกอยู่ในเนื้อหา มาอธิบายและจัดเรียงตามลำดับตัวอักษรเพื่อความสะดวกในการค้นคว้า

สารบัญ

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ พระพุทธ

๑. ลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา
๒. พุทธประวัติ
๓. ชาดก

๑

๒

๒๐

๒๖

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ พระธรรม

๑. พระรัตนตรัย
๒. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
๓. พุทธศาสนสุภาษิต
๔. พระไตรปิฎก

๓๒

๓๓

๔๑

๕๕

๕๗

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓ พระสงฆ์

๑. พุทธสาวก
๒. พุทธสาวิกา
๓. ชาวพุทธตัวอย่าง

๗๓

๗๔

๘๑

๘๓

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔ การปฏิบัติตน เป็นชาวพุทธที่ดี

๑๙๘

๑. หน้าที่ชาวพุทธ	๑๙๙
๒. มารยาทชาวพุทธ	๑๐๑
๓. ศาสนพิธี	๑๐๙
๔. การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา	๑๒๐
๕. การพัฒนาการเรียนรู้ด้วยวิธีคิด
แบบโยนิโสมนสิการ	๑๓๔
๖. สัมมนาพระพุทธศาสนา	๑๓๙

บรรณานุกรม

๑๔๓

อภิธานศัพท์

๑๔๘

พระพุทธ

ตัวชี้วัดช่วงชั้น

๑. วิเคราะห์พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นมนุษย์ผู้ฝึกตนได้อย่างสูงสุดในการตรัสรู้ การก่อตั้ง วิธีการสอน และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือวิเคราะห์ประวัติ ศาสตร์ที่ตนนับถือตามที่กำหนด (ส ๑.๑ ม. ๔-๖/๒)
๒. วิเคราะห์ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา หรือแนวคิดของศาสนา ที่ตนนับถือตามที่กำหนด (ส ๑.๑ ม. ๔-๖/๖)
๓. วิเคราะห์หลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์ หรือแนวคิดของ ศาสนาที่ตนนับถือตามที่กำหนด (ส ๑.๑ ม. ๔-๖/๗)
๔. วิเคราะห์การฝึกฝนและพัฒนาตนเอง การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ ในพระพุทธศาสนา หรือแนวคิดของศาสนาที่ตนนับถือตามที่กำหนด (ส ๑.๑ ม. ๔-๖/๘)
๕. วิเคราะห์ความสำคัญของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการศึกษาที่สมบูรณ์ การเมือง และสันติภาพ หรือแนวคิดของศาสนาที่ตนนับถือตามที่กำหนด (ส ๑.๑ ม. ๔-๖/๑๒)
๖. วิเคราะห์ข้อคิดและแบบอย่างการดำเนินชีวิตจากประวัติสาวก ชาดก เรื่องเล่า และศาสนิกชนตัวอย่างตามที่กำหนด (ส ๑.๑ ม. ๔-๖/๑๔)

สาระการเรียนรู้

๑. ลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา
๒. พุทธประวัติ
๓. ชาดก

ประโยชน์จากการเรียนรู้

- ปฏิบัติตนได้ถูกต้องเหมาะสมตามหลักพระพุทธศาสนาในเรื่อง ต่าง ๆ เช่น ลักษณะประชาธิปไตย หลักวิทยาศาสตร์ การเมือง และสันติภาพ

คำถามนำ

- ศาสนาที่ตนนับถือมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน อย่างไร

๑. ลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นหลักความจริงที่เป็นสากล มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย เน้นการฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ อีกทั้งยังมีวิธีคิดที่สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ สามารถนำมาพัฒนาตนและสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมได้

๑.๑ ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

คำว่า ประชาธิปไตย คือ วิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มีอิสระ เสรีภาพ และมีความเสมอภาค โดยมนุษย์ทุกคนมีสิทธิและหน้าที่ตามสถานภาพของตน นอกจากนี้ยังมีกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการแก้ปัญหา และมีส่วนร่วมในการผดุงสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

จากความหมายดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า แท้จริงแล้วพระพุทธศาสนามีลักษณะที่เป็น ประชาธิปไตยมาช้านาน ลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนาสามารถวิเคราะห์ได้จาก เรื่องต่อไปนี้

๑. จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคืออิสรภาพ อิสรภาพตามหลักของพระพุทธศาสนา หมายถึง การที่บุคคลได้ฝึกหัดอบรมกาย วาจา และจิตใจ ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส ไม่มีความทุกข์ รู้จักใช้เหตุผลพิจารณาจนรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต สภาวะที่เป็นอิสระเช่นนี้เรียกว่า วิมุตติ ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

๒. พระพุทธศาสนามีหลักการของความเสมอภาค พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์ทุกคน มีความเท่าเทียมกันในสิทธิและโอกาส ทุกคนสามารถฝึกฝนอบรมตนให้พัฒนาขึ้นได้ ดังนั้น ทุกคน จึงมีสิทธิที่จะศึกษาพระธรรมและปฏิบัติตามศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อมุ่งไปสู่จุดหมายสูงสุดคือ การดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง ดังพุทธดำรัสที่ทรงสั่งสอนไว้ว่า

ขตติยา พุราหมณา เวสสสา สุตธา จณฑาลปุกกุสา
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน ภวนฺติ ติฏฺเฐ สมา

ภษัตริยํ พราหมณํ แพศย์ คหฺน จันฑาล และคนกวาดขยะ
หากประพடுத்தธรรมย่อมเป็นผู้เท่าเทียมกันในสวรรค์

ขตติยา พุราหมณา เวสสสา สุตธา จณฑาลปุกกุสา
สพฺเพว โสรตาหนฺตา สพฺเพว ปรีนิพฺพุตา

ภษัตริยํ พราหมณํ แพศย์ คหฺน จันฑาล และคนกวาดขยะ
ที่สงบสำรวมฝึกฝนตนดีแล้วทั้งหมดก็ถึงนิพพานเหมือนกัน

สังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลมีการถือชนชั้นวรรณะอย่างเข้มงวด แม้ว่าจะอยู่ประเทศเดียวกันแต่ก็เหมือนอยู่คนละประเทศหรือคนละโลก เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักความเสมอภาคว่า มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน หากจะแตกต่างกันก็ด้วยการกระทำที่ดีหรือชั่วเท่านั้น ดังพุทธดำรัสไว้ว่า

“คนเลวเพราะชาติตระกูลก็หาไม่ คนดีเพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ แต่คนจะเลวหรือดีก็เพราะการกระทำต่างหาก”

๓. พระพุทธศาสนาสอนบุคคลให้เคารพในสิทธิของผู้อื่น พระพุทธศาสนาสอนมิให้ละเมิดสิทธิของผู้อื่น คือ ไม่ทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน รวมทั้งยังสอนให้รู้จักช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังความสามารถเท่าที่จะทำได้ ดังพุทธดำรัสที่ทรงสั่งสอนไว้ว่า

น หีเส ปรมตตกาโม: ผู้รักตนไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น
สนฺโต สตตฺตฺติเต รตา: คนดีชอบช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น

๔. พระพุทธศาสนาสอนบุคคลให้ทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ พระพุทธศาสนาได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคคลที่ต้องปฏิบัติต่อผู้ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วยไว้ในหลักธรรมเรื่อง **ทิศ ๖**

เมื่อบุคคลอยู่ในสถานภาพใด ก็ต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนตามสถานภาพนั้นให้สมบูรณ์

๕. พระพุทธศาสนาสอนให้ยึดหลักความถูกต้อง

ตามธรรมและความเป็นเอกฉันท์ในการลงมติในที่ประชุม พระพุทธศาสนาถือว่า การลงมติใด ๆ ในการประชุมที่ตัดสินโดยใช้เสียงข้างมากนั้นอาจมีข้อเสียได้ ถ้าในที่ประชุมนั้นมีคนชั่วปะปนเข้ามา ขาดหลักเกณฑ์ที่เป็นธรรม สมาชิกในที่ประชุมมีอคติหรือถูกชักจูงโดยลาภ ยศ และอำนาจ พระพุทธศาสนาจึงไม่ถือเสียงข้างมากมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ต้องมีการพิจารณากันกรองจนทั้งหมดเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์จึงจะสามารถปฏิบัติกิจการนั้นได้ หากมีเสียงคัดค้านเพียงเสียงเดียวแสดงว่ามตินั้นไม่สมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะที่ประชุมจะเป็นสภาได้ต้องมีสมาชิกเป็นคนดี ใช้หลักความถูกต้องตามธรรมเป็นพื้นฐานในการประเมินค่าและตัดสินใจทั้งสิ้น ดังเช่น

* สภาในความหมายของพระพุทธศาสนา หมายถึง ที่ประชุมของคนดี ถ้ามีคนชั่ว คนไม่มีศีลธรรมปะปนอยู่ด้วยตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้วจะไม่เรียกว่า สภา

พิธีอุปสมบท ที่ประชุมสงฆ์จะทำหน้าที่คัดเลือกและตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ที่มาขอบวช ผู้ที่มาขอบวชจะเป็นพระภิกษุได้ก็ต่อเมื่อพระสงฆ์ทุกรูปในที่ประชุมนั้นลงมติเป็นเอกฉันท์ ถ้ามีเสียงคัดค้านแม้เพียงเสียงเดียวก็ถือว่า การอุปสมบทนั้นไม่สมบูรณ์เป็นโมฆะ

๖. พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สนับสนุนให้มีการประชุมและเคารพกฎของการประชุมในอธิปไตยธรรม ๗ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าของหมู่คณะ ๓ ข้อแรก คือ

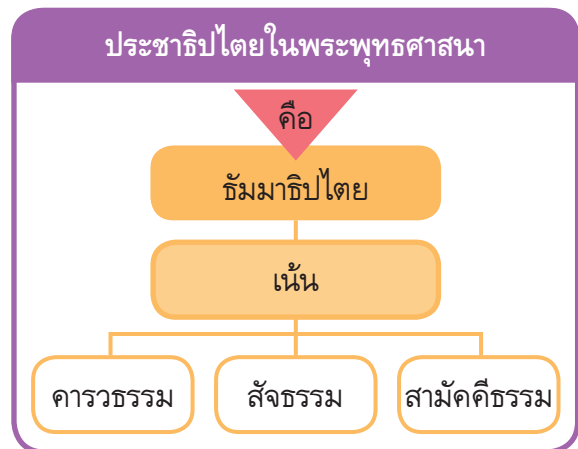
๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์

๒) เข้าประชุม เลิกประชุม และช่วยกันทำงานอย่างพร้อมเพรียงกัน

๓) ไม่บัญญัติสิ่งขัดต่อหลักการ แต่ปฏิบัติตามหลักการที่ได้วางไว้แล้ว

ข้อปฏิบัติทั้ง ๓ นี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะความเป็นประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นว่าประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนาคือธัมมาธิปไตย นั่นเอง โดยเน้นการวธธรรมคือการเคารพบูชาพระรัตนตรัยและบุคคลที่ควรบูชา ตลอดจนการยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน สามัคคีธรรม คือ การร่วมมือร่วมใจทำให้อันเป็นกุศลอย่างพร้อมเพรียงกัน และสังฆธรรม คือ การยึดถือหลักความจริงและความถูกต้องเป็นพื้นฐาน

๑.๒ พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ

การที่บุคคลจะทำอะไรและทำได้ดีหรือทำเป็นนั้นขึ้นอยู่กับ การฝึกหัดอบรม การฝึกหัดอบรมเกิดขึ้นได้ ๒ ทาง คือ การได้รับการฝึกหัดอบรมจากผู้อื่น สังคม หรือสิ่งแวดล้อม และการฝึกหัดอบรมตน

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญและเน้นการฝึกหัดอบรมตนมากกว่า เพราะเป็นการเคารพและยอมรับศักยภาพของมนุษย์ที่จะฝึกหัดอบรมตนให้สูงขึ้นเป็นลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดได้ มีข้อความในพระไตรปิฎกที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญและเน้นเรื่องนี้ เช่น

อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน
อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน
อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน อดทน

การฝึกหัดอบรมตนนั้นเมื่อเริ่มทำอาจทำได้ยาก แต่ถ้าได้ฝึกหัดอบรมตนอย่างสม่ำเสมอ ก็อาจทำให้ตนมีความแข็งแกร่ง กล้าที่จะคิด ตัดสินใจ และปฏิบัติงานได้ด้วยตนเอง

ตัวอย่างเช่น ขณะที่เกียจคร้าน ไม่อยากเรียนหนังสือ แต่นักเรียนรู้ว่า ความขยันเป็นคุณสมบัติที่ดี แต่การฝึกหัดอบรมตนให้เป็นคนขยันนั้น ทำได้ยาก เพราะมีอุปสรรคหลายประการ เช่น ความง่วงเหงาหาวนอน ความฟุ้งซ่าน ความลึกลับสลับ ทำให้นักเรียนเกียจคร้าน ไม่อยากเรียนหนังสือ ชอบผัดวันประกันพรุ่ง แล้วอ้างเหตุต่าง ๆ เช่น ยังหิวอยู่ ยังร้อนอยู่ ยังมีเวลาอยู่ ในที่สุดก็ทำอะไรไม่เสร็จสักอย่าง

การฝึกหัดอบรมตนให้ชนะอุปสรรคเหล่านี้ เมื่อเริ่มทำอาจทำได้ยาก แต่ถ้าได้ฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ กิริยาท่าทางที่เชื่องซึม จิตใจที่คิดฟุ้งซ่าน หรือลึกลับสลับจนไม่เป็นอันเรียนหนังสือก็จะค่อย ๆ สงบเย็นและมีสมาธิตั้งใจแน่วแน่ต่อการศึกษาเล่าเรียน กลายเป็นคนขยันเรียนในที่สุด

กล่าวโดยสรุป การฝึกหัดอบรมตนก็คือการยกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น จากคนที่ไม่มีความดีธรรมให้เป็นผู้ที่มีความดีธรรม จากคนที่เกียจคร้านให้เป็นคนที่ขยัน จนถึงจุดหมายสูงสุด คือ ความมีอิสรภาพ ซึ่งได้แก่ นิพพาน นั่นเอง

กระบวนการฝึกหัดอบรมตน

กระบวนการฝึกหัดอบรมตนในพระพุทธศาสนา เรียกว่า **สิกขา** คือ การศึกษา มี ๓ ขั้นตอน รวมเรียกว่า **ไตรสิกขา** ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา

๑. ศีล คือ การฝึกหัดอบรมตนทางด้านศีล โดยการควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้เป็นไปเพื่อการไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๒. สมาธิ คือ การฝึกหัดอบรมตนทางด้านจิตใจ โดยการทำจิตใจของตนให้มีคุณลักษณะที่ดี ๓ ประการ คือ

- ๑) สมรรถภาพจิต คือ ลักษณะหรือสภาพของจิตที่แน่วแน่ มั่นคง และเข้มแข็ง
- ๒) คุณภาพจิต คือ ลักษณะหรือสภาพของจิตที่อ่อนโยนหรือนุ่มนวลและมีคุณธรรม
- ๓) สุขภาพจิต คือ ลักษณะหรือสภาพของจิตที่ปลอดโปร่ง โล่งสบาย สดชื่น แจ่มใส

๓. ปัญญา คือ การฝึกหัดอบรมตนทางด้านปัญญา โดยการฝึกหัดอบรมตนให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง จนถึงขั้นทำจิตใจให้เป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหา

กล่าวโดยสรุป กระบวนการฝึกหัดอบรมตนนั้นจะอยู่ใน ๓ กระบวนการ คือ การสำรวมระวังตน การควบคุมตน และการปรับปรุงตน

คือ การปรับเปลี่ยน แก้ไข หรือพัฒนาตนให้เจริญก้าวหน้าในคุณงามความดีสูงขึ้น จนถึงขั้นเข้าถึงความสุขอย่างแท้จริงที่เรียกว่า นิพพาน

บุคคลที่ฝึกหัดอบรมตนเองได้ดีแล้วทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ย่อมได้ชื่อว่า พึงตนเองได้ ดังพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

อตฺตนา หิ สฺหุตนฺ นนฺถํ ลภติ พุทฺธมฺ
ผู้มีตนที่ฝึกดีแล้วนั้นแหละคือได้ซึ่งสิ่งที่หาได้ยาก

เป้าหมายในการฝึกหัดอบรมตน

การฝึกหัดอบรมตนตามหลักพระพุทธศาสนามีเป้าหมายอยู่ ๒ ระดับ คือ

๑. การพึงตนเองได้ คือ สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ และสามารถคิดตัดสินใจ ตลอดจนปฏิบัติงานได้ด้วยตนเอง ซึ่งเท่ากับว่าสามารถพึงตนเองได้

๒. การมีอิสรภาพ คำว่า อิสรภาพ คือ ความมีอำนาจในตัวเอง เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถที่จะคิด ทำ และดำเนินชีวิตรวมทั้งแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องคอยพึ่งพาผู้อื่น

ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่า การพึ่งตนเองได้คือการมีอิสรภาพ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า การอยู่ในอำนาจของผู้อื่นเป็นความทุกข์ และการมีอิสรภาพเป็นความสุข

ผู้ที่ฝึกหัดอบรมตนได้ดีย่อมมีอิสรภาพ
และสามารถพึ่งตนเองได้

การมีอิสรภาพ คือ การมีอำนาจในตัวเองเป็นความสุข ความสุขมีหลายระดับ ระดับสูงที่เป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ ความสุขที่เกิดจากการหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสตัณหา ซึ่งได้แก่ นิพพาน

ดังนั้น ผู้ที่ปรารถนาความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ต้องหมั่นฝึกหัดอบรมตน ผู้ที่ฝึกหัดอบรมตนจนสามารถเอาชนะจิตใจและความประพฤติดของตนได้ ย่อมประสบกับความสุขและความเจริญรุ่งเรือง

กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)

นักเรียนร่วมกันวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

๑. ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร
 ๒. การที่พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในยุคปัจจุบันอย่างไร
- จากนั้นสรุปสาระสำคัญ บันทึกผล แล้วหาข้อสรุปร่วมกันในห้องเรียน

๑.๓ หลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์

พระพุทธศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้แก่ พระธรรมวินัยที่รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎกนั่นเอง

สำหรับคำว่า วิทยาศาสตร์ ดร.ดักลาส เอ็ม. เบิร์นส์ นักจิตวิเคราะห์ชาวอเมริกันผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือเรื่อง พระพุทธศาสนา วิทยาศาสตร์ และอเทวนิยมว่า หมายถึง การที่มนุษย์พยายามศึกษาตนเองและสากลจักรวาล โดยอาศัยประสบการณ์ภายนอกอย่างมีระเบียบ* คำว่า ประสบการณ์ภายนอก หมายถึง ประสบการณ์ของประสาทสัมผัส ซึ่งได้แก่

* Douglas M. Burns, **Buddhism, Science and Atheism**, (Bangkok: The World Fellowship of Buddhists, 1978), p.1.

ประสบการณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น และกายนั่นเอง วิทยาศาสตร์ตามความหมายนี้จึงหมายถึง วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์เท่านั้น ไม่หมายรวมถึงวิทยาศาสตร์ประยุกต์ อันได้แก่ การนำเอาความรู้ทาง วิทยาศาสตร์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม เกษตรกรรม การแพทย์ เป็นต้น ดร.เบิร์นส์ ได้กล่าวถึงวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ไว้ ตอนหนึ่งว่า

“วิทยาศาสตร์สนใจเฉพาะเพียงปรากฏการณ์ของสสารและพลังงานเท่านั้น ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสก็ดี คณิตศาสตร์ก็ดี ตรรกวิทยาที่ดี เป็นเครื่องมือที่วิทยาศาสตร์ใช้แสวงหาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสากลจักรวาลให้มากขึ้น วิทยาศาสตร์ไม่สนใจจริยธรรมและศีลธรรม นอกจากจะถือว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยวิทยา จิตวิทยา และวิชาการสาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง”

จากความหมายของพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ดังกล่าวนี้ อาจมองเห็นความเหมือน และความต่างระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ในบางลักษณะได้

หลักการของพระพุทธศาสนา

หลักการที่ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ **โอวาทปาติโมกข์** ถือเป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเป็นแนวทางในการปฏิบัติของ **พุทธบริษัท ๔** ซึ่งมีสาระสำคัญ ได้แก่ การไม่ทำความชั่ว การทำความดี และการทำจิตใจให้ผ่องใสบริสุทธิ์

หลักการของพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี้ ถ้าจะกล่าวอย่างรวบยอดก็คือ การเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ

๑. การเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ในระดับชีวิตทางสังคัม พระพุทธศาสนาตระหนักดีว่า มนุษย์ส่วนมากยังไม่อาจเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงที่เรียกว่าการเข้าถึงนิพพานได้ ในระดับนี้พระพุทธศาสนาได้มีคำสอนในระดับศีลธรรมทั่วไปของสังคัมไว้ ซึ่งสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติ ตามประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทางสังคัม และสามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคัม ได้อย่างสงบสุข หลักธรรมต่าง ๆ เช่น หลักเบญจศีล หลักเบญจจรรม หลักประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตตะ) หลักประโยชน์ในอนาคต (สัมปรายิกัตตะ) หลักที่บุคคลผู้เกี่ยวข้องกันในการสังคัม จะพึงปฏิบัติต่อกัน (ทิส ๖) ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติตามหลุดพ้นจากความทุกข์ในระดับชีวิตทางสังคัม และดำรงชีพอยู่อย่างสงบสุข ความหลุดพ้นจากทุกข์ในระดับนี้เป็นความหลุดพ้นเพียงชั่วคราว ชั่วคราวหรือเพียงทำให้ความทุกข์ในการดำรงชีวิตลดน้อยลงไปเท่านั้น ไม่ได้เป็นความหลุดพ้นจากทุกข์ อย่างสิ้นเชิงในทุก ๆ ด้าน

การปฏิบัติหน้าที่ต่อกันระหว่างครูกับศิษย์
เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติ
หลุดพ้นจากความทุกข์ในระดับชีวิต
ทางสังคัมเท่านั้น

๒. การเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง การเข้าถึงในระดับนี้ได้แก่ การบรรลุนิพพาน นิพพานจึงเป็นจุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า ตรัสว่า “พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสถึงนิพพานว่าเป็นสิ่งยอดเยี่ยม”

การจะเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงหรือบรรลุนิพพานได้นั้น จะต้องปฏิบัติตามตามขั้นตอนทั้ง ๓ ขั้น ดังนี้

๑) รู้จักจุดหมายปลายทาง

ได้แก่

รู้ว่าการบรรลุนิพพานเป็นการเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงอย่างแท้จริง

๒) รู้จักสังขารที่เกี่ยวเนื่องกับการเข้าถึงจุดหมายปลายทาง

ได้แก่

การรู้จักอริยสัจ ๔ คือ รู้ว่า นี่คือทุกข์ นี่คือเหตุให้เกิดทุกข์ นี่คือความดับทุกข์ และนี่คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

๓) ลงมือปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่ทำให้เข้าถึงจุดหมายปลายทาง

ได้แก่

การลงมือปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือศีล สมาธิ และปัญญา

ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ขั้นตอนทั้ง ๓ นี้เป็นสิ่งจำเป็นและจะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไปไม่ได้ หากขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไป การเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงก็ไม่อาจเป็นไปได้ เนื่องจากขั้นตอนทั้ง ๓ นี้ เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องถึงกัน

หลักวิทยาศาสตร์

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายของวิทยาศาสตร์ไว้ว่า วิทยาศาสตร์ คือ ความรู้ที่ได้โดยการสังเกตและค้นคว้าจากปรากฏการณ์ธรรมชาติแล้วจัดเข้าเป็นระเบียบ วิชาที่ค้นคว้าได้หลักฐานและเหตุผลแล้วจัดเข้าเป็นระเบียบ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง วิทยาศาสตร์ก็คือ การที่มนุษย์พยายามศึกษาตนเองและสากลจักรวาล โดยอาศัยประสบการณ์ภายนอกอย่างมีระเบียบ ซึ่งเป็นการกำหนดคุณค่าแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีจิตใจเข้าไปเกี่ยวข้องกับ วิทยาศาสตร์ไม่ยอมรับหลักการเรื่องความมีอยู่ของพระเจ้าของศาสนา และปฏิเสธวิชาลึกลับที่พิสูจน์ให้เห็นจริงด้วยประสบการณ์ไม่ได้ ไม่ยอมรับการมีอยู่ของจิตที่เป็นเอกเทศต่างหากจากการมีอยู่ของวัตถุ โดยถือว่าการมีอยู่ของจิตอธิบายได้ด้วย กฎทางเคมีและฟิสิกส์ เพราะวัตถุเป็นสาระสำคัญ แห่งการมีอยู่ของสิ่งทั้งปวง

ความจริงที่วิทยาศาสตร์มุ่งแสวงหา
เป็นความจริงที่สามารถพิสูจน์ได้

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่วิทยาศาสตร์คือการที่มนุษย์พยายามศึกษาตนเองและสากลจักรวาล โดยอาศัยประสบการณ์ภายนอก จุดมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์ก็คือ การแสวงหาความจริงเกี่ยวกับมนุษย์และสากลจักรวาลอันเป็นสภาพแวดล้อมทั้งหมดของมนุษย์ และความจริงที่วิทยาศาสตร์มุ่งแสวงหาเป็นความจริงที่สามารถพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ทางประสาทสัมผัส วิทยาศาสตร์มุ่งหวังว่า จากความจริงที่ได้ค้นพบแล้วจะทำให้มนุษย์รู้จักตัวเองและโลกภายนอกได้ดียิ่งขึ้น และความรู้เกี่ยวกับความจริงที่ได้ค้นพบจะเป็นประโยชน์ที่ทำให้มนุษย์สามารถปรับปรุงการดำรงชีวิต และแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

วิธีการในการแสวงหาความจริงของวิทยาศาสตร์

ขั้นแรก สังเกตและรวบรวมข้อมูล

ขั้นที่สอง ตีความข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้โดยการสร้างเป็นทฤษฎีหรือคำอธิบายความหมายของข้อมูล

ขั้นที่สาม ทำการค้นคว้าทดลองเพื่อให้ได้ความจริงตามทฤษฎีที่ตั้งไว้ การค้นคว้าทดลองจะกระทำต่อเนื่องกันไปจนกว่าจะได้พบความจริงตามที่ต้องการ หากทฤษฎีที่ตั้งไว้ยังไม่เหมาะสมหรือรัดกุมเพียงพอ ก็จะมีการปรับทฤษฎีเสียใหม่ให้เหมาะสมหรือรัดกุมยิ่งขึ้น

ขั้นที่สี่ สรุปผลจากการค้นคว้าทดลองว่า ความจริงที่ได้ค้นพบนั้นเป็นอย่างไร

ขั้นตอนและวิธีการดังกล่าวนี้ ความจริงที่วิทยาศาสตร์ค้นพบจึงเป็นความจริงที่สามารถพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ทางประสาทสัมผัส

กาลิเลโอ

สังเกตการแกว่งไปมาของโคมไฟ จึงนำไปสู่
การประดิษฐ์นาฬิกาลูกตุ้มเป็นคนแรกของโลก

เซอร์ไอแซก นิวตัน

สังเกตลูกแอปเปิลที่ตกลงมาจากต้น
จึงนำไปสู่การค้นพบแรงโน้มถ่วง

เปรียบเทียบหลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์

หลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกันจะได้ประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

เปรียบเทียบหลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์

หลักการ	พระพุทธศาสนา	วิทยาศาสตร์
จุดมุ่งหมาย	มุ่งแสวงหาความจริงที่เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษย์	มุ่งแสวงหาความจริงที่เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษย์
ความคิดที่ค้นพบ	เป็นความจริงที่สามารถพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ด้วยประสบการณ์ของตนเอง	เป็นความจริงที่สามารถพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ด้วยประสบการณ์ของตนเอง
วิธีแสวงหาความจริง	สอนให้ลงมือปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ สอบสวน และทดลองเกี่ยวกับความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบด้วยประสบการณ์ของตนเอง ไม่ให้ปักใจเชื่อตามคำบอกเล่าของผู้อื่น โดยไม่ได้พิสูจน์ด้วยตนเอง	เน้นการเข้าถึงความจริงโดยวิธีปฏิบัติ คือ การพิสูจน์ สอบสวน ทดลอง ที่ทุกคนสามารถลงมือปฏิบัติให้ประจักษ์ได้ด้วยตนเอง
ข้อเท็จจริงที่ต้องยอมรับ	ความจริงที่พระพุทธศาสนามุ่งค้นหาเน้นประสบการณ์ทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นความจริงที่อยู่เหนือประสาทสัมผัสหรือเหนือการรับรู้ด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส กล่าวคือ พระพุทธศาสนาค้นหาความจริงโดยมุ่งเข้าสู่ภายในตัวมนุษย์เอง โดยมีความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงเป็นจุดหมายปลายทาง	ความจริงที่วิทยาศาสตร์มุ่งค้นหาเป็นความจริงเกี่ยวกับสสารและพลังงาน ซึ่งสามารถพิสูจน์สอบสวนได้ทางประสาทสัมผัส กล่าวคือ วิทยาศาสตร์ค้นหาความจริงโดยมุ่งออกสู่ภายนอก โดยมีความรู้เกี่ยวกับความจริงหรือข้อเท็จจริงที่ถูกต้องเป็นจุดหมายปลายทาง ไม่คำนึงว่าความจริงเฉพาะเรื่องที่ค้นพบนั้นจะช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ในชีวิตได้หรือไม่

จากประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวนี จะเห็นได้ว่า แม้พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์จะมีหลายสิ่งหลายอย่างเหมือนกัน แต่ก็มีส่วนที่แตกต่างกัน พระพุทธศาสนาเน้นความจริงด้านจิตใจ คือทางที่จะให้ถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ วิทยาศาสตร์เน้นความจริงด้านวัตถุ คือ การค้นคว้าในสิ่งที่จะทำให้มนุษย์สะดวกสบายอันเป็นความสุขด้านวัตถุ ดังนั้น เครื่องมือในการพิสูจน์ความจริงทางพระพุทธศาสนาจึงแตกต่างจากวิทยาศาสตร์ แต่วิธีการในการแสวงหาความจริงนั้นเป็นแนวเดียวกัน

๑.๔ การติดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนากับการคิดแบบวิทยาศาสตร์

การติดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา

การติดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาอาจพิจารณาได้จากวิธีการในการแสวงหาความจริงหรือสังขารของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ จุดแรกที่น่าไปสู่การแสวงหาสังขารของพระพุทธเจ้าก็คือ การสังเกตข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์ เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะในการเสด็จประพาส

พระราชอุทยาน พระองค์ทรงประสบกับสิ่งที่เรียกว่า เทวทูต ๔ ได้แก่ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ (นักบวช) ภาพของบุคคลทั้ง ๔ ประเภท เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชีวิต

เมื่อนายฉันทะกราบทูลว่า ทุกคนที่เกิดมาจะต้อง แก่ เจ็บ และตาย ทำให้พระองค์ทรงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างความแก่ ความเจ็บ และความตาย กับการเกิดมามีชีวิตอยู่ว่า เมื่อมีภาวะที่ต้องแก่ เจ็บ และตายก็ต้องมีภาวะที่ไม่แก่ ไม่เจ็บ และไม่ตาย จึงได้ตัดสินใจพระทัยที่จะแสวงหาหนทางที่จะช่วยชาวโลกให้พ้นจากความทุกข์ จึงพิจารณาเห็นว่าการดำเนินชีวิตแบบนักบวชเป็นทางเดียวที่จะทำให้ค้นพบภาวะดังกล่าวได้

เมื่อออกบวชเป็นบรรพชิตแล้ว พระองค์ทรงปฏิบัติตามวิธีต่าง ๆ ที่นิยมปฏิบัติกันในสมัยนั้นว่า เป็นวิธีที่จะทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เมื่อได้ปฏิบัติแล้วก็ทรงเห็นว่า วิธีดังกล่าวไม่สามารถทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ก็ทรงเลิกแล้วหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต ในที่สุดพระองค์ก็ได้ตรัสรู้อรุณัยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นพระพุทธเจ้า

เมื่อได้พิจารณากระบวนการในการแสวงหาหนทางพ้นทุกข์ของพระพุทธเจ้าแล้ว ทำให้สามารถสรุปเป็นวิธีคิดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาได้ ๒ วิธี คือ คิดโดยสืบสาวจากผลไปหาเหตุ และคิดโดยสืบสาวจากเหตุไปหาผล

เจ้าชายสิทธัตถะได้นำสิ่งที่ทรงเห็นมาพิจารณาถึงความจริงของชีวิต

พระสิทธัตถะทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตจนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

๑. คิดโดยสืบสาวจากผลไปหาเหตุ

การสังเกตข้อเท็จจริง คือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตายที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นเมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และทรงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างความแก่ ความเจ็บ และความตายกับการเกิด เป็นการคิดแบบสืบสาวจากผลไปหาเหตุ นั่นก็คือ ความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากสาเหตุ คือ การเกิด หากไม่มีการเกิด สภาพที่ไม่น่าปรารถนาดังกล่าวก็จะไม่เกิดขึ้น

๒. คิดโดยสืบสาวจากเหตุไปหาผล

การที่พระพุทธเจ้าทรงคิดว่า การลงมือปฏิบัติโดยวิธีการต่าง ๆ จะเป็นทางนำไปสู่การรู้แจ้งสัจธรรม จัดเป็นการคิดสืบสาวจากเหตุไปหาผล เพราะการปฏิบัติเป็นการลงมือกระทำเป็นเหตุ ส่วนการตรัสรู้หรือการรู้แจ้งสัจธรรมเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ

การคิดสืบสาวจากผลไปหาเหตุที่นับว่าสำคัญและเป็นตัวอย่างของการคิดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาก็คือ หลักอริยสัจ ๔ ซึ่งเริ่มต้นจากผลไปหาเหตุ ดังนี้

๑. กำหนดรู้ปัญหา คือ ทุกข์ (ผล)

๒. กำหนดรู้สาเหตุของปัญหา คือ สมุทัย หรือสาเหตุให้เกิดทุกข์ (เหตุ)

๓. กำหนดรู้การแก้ปัญหาคือ ความดับทุกข์ (ผล)

๔. กำหนดรู้วิธีแก้ปัญหาคือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (เหตุ)

วิธีคิดแบบสืบสาวจากผลไปหาเหตุตามหลักอริยสัจ ๔ ดังกล่าวนี้นี้ เป็นวิธีคิดที่ใช้มากในพระพุทธศาสนา แต่วิธีคิดแบบสืบสาวจากเหตุไปหาผลก็มีใช้เช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในแต่ละกรณีว่าในกรณีนั้น ๆ ควรจะใช้การคิดแบบใดจึงจะสามารถแก้ปัญหาได้ดีที่สุด

การคิดแบบวิทยาศาสตร์

การคิดแบบวิทยาศาสตร์เป็นการคิดโดยใช้เหตุผล เริ่มต้นด้วยการพิจารณาหรือสังเกตข้อเท็จจริงที่รับรู้ทางผัสสะ ต่อจากนั้นนักวิทยาศาสตร์ก็คิดแบ่งข้อเท็จจริงเป็นหมวดหมู่ในการสังเกตข้อเท็จจริงนี้ทำให้ได้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงต่าง ๆ พร้อมกันไปด้วย เช่น การสังเกตข้อเท็จจริงของน้ำแข็ง ก็จะทราบว่าน้ำแข็งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากน้ำธรรมดาทั่ว ๆ ไป การกลายเป็นน้ำแข็งของน้ำธรรมดานั้นมีความสัมพันธ์กับอุณหภูมิ เมื่ออุณหภูมิลดลงมาก ๆ จนถึงระดับหนึ่งน้ำก็จะกลายเป็นน้ำแข็ง ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำแข็งกับอุณหภูมินี้ได้จากการสังเกตและการรับรู้ทางผัสสะ มิใช่ได้จากการใช้เหตุผลคิดเอาแต่อย่างใด นักวิทยาศาสตร์เฝ้าสังเกตข้อเท็จจริงและบันทึกความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งกับข้อเท็จจริงอย่างอื่น ทำอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ จนสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงต่าง ๆ กว้างไกลออกไป ในที่สุดก็ได้สร้างทฤษฎีขึ้นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่สามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส

เมื่อพิจารณาวิธีคิดแบบพระพุทธศาสนาเปรียบเทียบกับวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ก็จะเห็นความเหมือนและความต่าง ดังนี้

ความเหมือน

วิธีคิดแบบพระพุทธศาสนาเริ่มต้นจากการสังเกตข้อเท็จจริงและวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ก็เริ่มต้นจากการสังเกตข้อเท็จจริง เมื่อได้รับข้อมูลเกี่ยวกับข้อเท็จจริงเพียงพอแล้ว ก็ตั้งเป็นทฤษฎีหรือสมมุติฐานขึ้น

ความต่าง

เรื่องหรือเนื้อหาของความคิดแบบพระพุทธศาสนา ได้แก่ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ ส่วนเรื่องหรือเนื้อหาของความคิดแบบวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสสารและพลังงานในโลกภายนอก

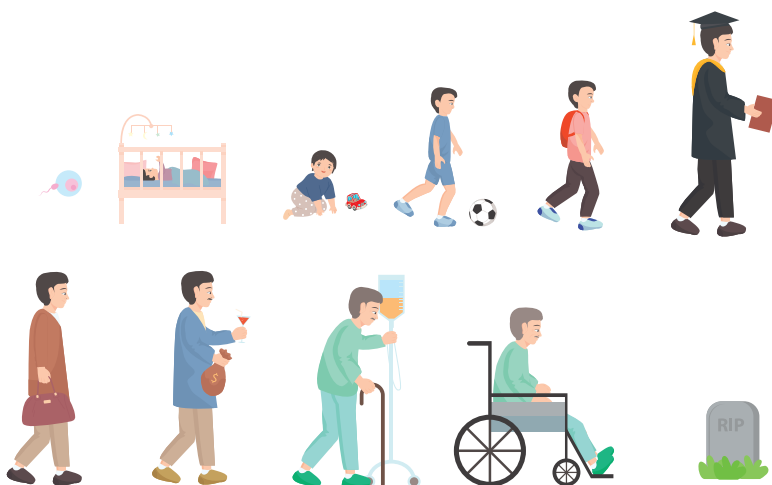
ความสอดคล้องและความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

หลักการของพระพุทธศาสนากับหลักการของวิทยาศาสตร์ต่างก็มีลักษณะเป็นเหตุผลนิยมด้วยกัน จึงมีส่วนที่เหมือนกันหลายประการ แต่ก็มีส่วนที่แตกต่างกันหลายประการเช่นกัน ดังตัวอย่าง

ความสอดคล้องระหว่างแนวคิดของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

๑. ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งและกฎแห่งเหตุและผล คำสอนของพระพุทธศาสนาที่สำคัญเรื่องหนึ่ง คือ เรื่อง **ไตรลักษณ์** หรือสามัญลักษณ์ หลักคำสอนเรื่องนี้พระพุทธศาสนาเห็นว่า สิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ในสากลจักรวาลไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตล้วนแต่ไม่คงที่ คือมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปในลักษณะวิวัฒนาการและในลักษณะเสื่อมสลาย ไม่มีสิ่งใดที่หยุดนิ่งคงที่อยู่แค่เพียงขณะเดียว อย่างเช่นร่างกายของมนุษย์ นับตั้งแต่วินาทีแรกที่ปฏิสนธิใน

ครรภ์มารดา กระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายและทางจิตใจก็เริ่มมีขึ้นตั้งแต่วินาทีนั้น ร่างกายของมนุษย์ไม่เคยมีส่วนใดที่จะหยุดการเปลี่ยนแปลงเลย ส่วนจิตใจนั้นพระพุทธศาสนาถือว่าการเกิดดับ เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะเช่นเดียวกัน

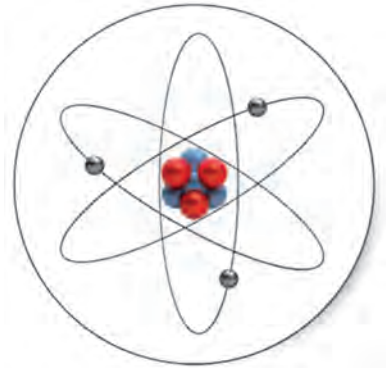

ตั้งแต่เกิดจนตายชีวิตของคน
จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและต่อเนื่องที่เรียกว่า **สันตติ**

พระพุทธศาสนาถือว่าการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจของมนุษย์และการเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอื่น ๆ ในสากลจักรวาล ล้วนแต่เป็นไปตามกฎแห่งเหตุและผล ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติ ไม่มีพระเป็นเจ้าสูงสุดองค์ใดสร้างกฎนี้ขึ้นแล้วคอยควบคุมให้มันทำหน้าที่ ตามพระประสงค์ของพระพุทธศาสนา สิ่งใดสิ่งหนึ่งเมื่อเกิดมีขึ้นย่อมมีเหตุปัจจัยทำให้เกิดขึ้น เมื่อตั้งอยู่ก็มีเหตุปัจจัยทำให้ตั้งอยู่ เมื่อเปลี่ยนแปลงก็มีเหตุปัจจัยทำให้เปลี่ยนแปลง เมื่อเสื่อมสลายแตกดับก็มีเหตุปัจจัยทำให้แตกดับ ทุกสิ่งย่อมเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง (อนิจจัง) หนอยู่ในสภาพเดียวตลอดไปโดยไม่แปรเปลี่ยนไม่ได้ (ทุกขัง) และปราศจากอึดตายที่เที่ยง (อนัตตา)

พระประสงค์เรื่องความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งและการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้นเป็นไปตามกฎแห่งเหตุและผลอันเป็นกฎธรรมชาติของพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี้นี้ สอดคล้องกับพระคัมภีร์ของวิทยาศาสตร์ทุกประการ

วิทยาศาสตร์ถือว่าทุกสิ่งในสากลจักรวาลมีการเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ นักวิทยาศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดคนหนึ่งของโลกได้กล่าวไว้ว่า สสารไม่เคยหยุดการเคลื่อนไหว พระคัมภีร์ดังกล่าวนี้เป็นที่ยอมรับของนักวิทยาศาสตร์ทั่วไป การเคลื่อนไหวของสสารก็คือการที่มันแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาทั้งภายนอกและภายใน นักวิทยาศาสตร์ถือว่าส่วนที่เล็กที่สุดของสสารก็คือ ปรมาณูหรืออะตอม แต่ละปรมาณูหรืออะตอมประกอบด้วยอิเล็กตรอน โปรตอน และนิวตรอน อิเล็กตรอนวิ่งวนอยู่รอบ ๆ นิวเคลียสที่ประกอบด้วยโปรตอนและนิวตรอนตลอดเวลา การที่ไอน์สไตน์กล่าวว่า สสารไม่เคยหยุดการเคลื่อนไหว ก็เห็นได้ชัดจากการพิจารณาธรรมชาติของปรมาณูแต่ละปรมาณูนี้

ลักษณะแบบจำลองของอะตอม

พระคัมภีร์ของวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับกฎแห่งเหตุและผลว่าเป็นกฎธรรมชาติดีสอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธศาสนา วิทยาศาสตร์ถือว่ากฎนี้มีอยู่เองตามธรรมชาติ ไม่มีพระเป็นเจ้าองค์ใดเป็นผู้สร้างกฎนี้ขึ้น ทุกสิ่งในธรรมชาติเกิดขึ้นเป็นไปตามกฎแห่งเหตุและผล เกิดขึ้นเป็นไปด้วยการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดเกิดมีขึ้นโดยหาสาเหตุมิได้

๒. มนุษย์คือผลิตผลของธรรมชาติ พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มีความเห็นสอดคล้องเกี่ยวกับมนุษย์ คือ เห็นว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นผลงานสร้างสรรค์ของพระเป็นเจ้าองค์ใด หากเป็นผลิตผลของธรรมชาติ เกิดมีขึ้นในธรรมชาติตามเหตุปัจจัยเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ

๓. การพิสูจน์ความจริงอย่างเสรีและมีเหตุผล พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มีพระคัมภีร์สอดคล้องกันในเรื่องการพิสูจน์ความจริงอย่างเสรีและมีเหตุผล พระพุทธศาสนาไม่สอนให้เชื่อถืออะไรง่าย ๆ โดยไม่ได้พิสูจน์ให้ประจักษ์ด้วยตนเองเสียก่อน แม้คำสอนนั้นจะเป็นคำสอนของครูอาจารย์หรือศาสดาก็ไม่ให้เชื่อโดยไม่ใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้า

ตรัสถามพระสารีบุตรว่า เธอเชื่อในคำสอนเพราะเราเป็นผู้บอกใช่หรือไม่ พระสารีบุตรกราบทูลว่า ไม่ ข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้เชื่อเพราะว่าพระองค์เป็นผู้บอก แต่เชื่อเพราะได้ปฏิบัติจนประสบผลด้วยตนเอง

ดังกล่าวนี้นี้แสดงให้เห็นเกี่ยวกับการให้เสรีภาพในการพิสูจน์สอบสวนความจริงของพระพุทธศาสนาซึ่งสอดคล้องกับวิธีการของวิทยาศาสตร์ที่ให้ทุกคนมีสิทธิพิสูจน์ความจริงโดยการค้นคว้าและทดลองด้วยตนเอง นี่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของหลักพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ที่ได้นำมากล่าวเป็นตัวอย่างเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีหลักอื่น ๆ อีกหลายประการที่สอดคล้องระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

ความแตกต่างระหว่างแนวคิดของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

แม้จะมีหลายเรื่องที่พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ยอมรับตรงกัน แต่ก็มีคำสอนบางเรื่องของพระพุทธศาสนาที่วิทยาศาสตร์ยังไม่ยอมรับ สาเหตุที่วิทยาศาสตร์ยังไม่ยอมรับอาจเป็นเพราะขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ หรือหลักวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถเข้าถึงหรืออธิบายหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องดังกล่าวได้ ซึ่งได้แก่

๑. เรื่องของจิต ในทางพระพุทธศาสนาสามารถอธิบายแยกแยะได้ แต่ในวิทยาศาสตร์ไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจน ในพระพุทธศาสนาได้อธิบายเรื่องจิตไว้มากมายพอสรุปได้ว่า สัตว์โลกทั้งหลายอันหมายถึงมนุษย์ด้วยนั้น มีส่วนประกอบเป็นชั้นทั้ง ๕ หรือเบญจขันธ์ คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ ชั้นทั้ง ๕ นี้จะอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมีรูปขันธ์เป็นร่างกาย ส่วนชั้นทั้ง ๔ เป็นจิต เรียกว่า นามขันธ์ ๔ กายกับจิตประกอบกันเป็นชีวิต กายซึ่งปราศจากจิตก็ไม่ใช่ชีวิต จิตที่ปราศจากร่างกายก็ไม่ใช่ชีวิต จิตอาศัยอยู่ในกายและกายก็เป็นส่วนรับใช้จิต โดยจิตเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมแห่งชีวิต พฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์จึงเกิดจากจิตที่สั่งให้กายกระทำ จิตที่มีคุณภาพมีความสามารถสูงเอาไปใช้งานทางปัญญาพิจารณาให้เกิดความรู้ถูกต้องแจ้งชัดได้จะต้องเป็นจิตที่มีสมาธิขั้นสมบูรณ์ ซึ่งสามารถพัฒนาได้ จิตที่มีสมาธิสมบูรณ์นั้นมีลักษณะดังนี้ คือ แข็งแรง มีพลังมาก ราบเรียบ สงบซึ่ง ไสกระจำน่มนวล ควรแก่การงาน นอกจากนี้จิตยังจำแนกออกเป็น ๘๙ ดวง หรือ ๑๒๑ ดวง คือ จำแนกตามภูมิหรือระดับของจิต ซึ่งมีรายละเอียดอีกมากมายที่อธิบายเรื่องของจิตนี้

ในทางวิทยาศาสตร์อธิบายเรื่องของจิตในรูปพลังงานของร่างกาย ซึ่งเป็นในทางรูปธรรมที่สามารถตรวจวัดได้ เช่น ซีพจร คลื่นสมอง เนื่องจากวิทยาศาสตร์จำกัดอยู่เพียงแค่สิ่งที่สามารถวัดได้ สังเกตได้ด้วยเครื่องมือวิทยาศาสตร์เท่านั้น จึงไม่สามารถอธิบายเรื่องจิตได้ละเอียดลึกซึ้งเท่ากับพระพุทธศาสนา

๒. เรื่องของปัญญา พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบ่อเกิดแห่งความรู้ไว้ ๓ แหล่ง คือ การฟัง การคิด และการลงมือปฏิบัติ ปัญญาที่เกิดจากบ่อเกิดทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ตามลำดับ ปัญญา ๒ ประการแรกมีความสอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์

เป็นอย่างมาก แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องของภาวนามยปัญญา ซึ่งในทางวิทยาศาสตร์กล่าวถึงแต่เพียงการปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดความชำนาญและเกิดผลสำเร็จของงาน ซึ่งเทียบได้แค่ในระดับโลกิยะของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ภาวนามยปัญญาในทางพระพุทธศาสนาสามารถเข้าถึงระดับโลกุตระ คือ พ้นวิสัยจากโลก คือ การภาวนาทางจิตและปัญญาโดยการอบรมปฏิบัติวิปัสสนาจนเกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริงนั้นเป็นปัญญาคณะประเภทกับทางวิทยาศาสตร์

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาจะเน้นให้ศึกษาและปฏิบัติเพื่อเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามความเป็นจริงโดยเน้นด้านจิตใจ แต่วิทยาศาสตร์จะศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามความเป็นจริงโดยเน้นด้านวัตถุที่สามารถวัดได้ สังเกตได้ด้วยเครื่องมือเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ดูเหมือนว่า วิทยาศาสตร์มีความแตกต่างกับพระพุทธศาสนา แต่โดยสภาพความเป็นจริงในอนาคต เมื่อวิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าจนสามารถพิสูจน์เรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวได้ วิทยาศาสตร์กับพระพุทธศาสนาก็อาจจะไม่มีความแตกต่างกันเลยก็เป็นไปได้

๑.๕ พระพุทธศาสนากับการเมือง

วิถีชีวิตของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตายจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา แต่เมื่อสังคมเปิดกว้างทั้งในด้านสื่อสารมวลชน เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่นำพาให้คนไทยก้าวเข้าไปสู่กระแสแห่งยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้ต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาจึงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่สามารถนำหลักการสำคัญที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาแบบองค์รวม เพื่อให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างครบวงจร ซึ่งจะเป็นผลดีต่อสังคมไทยต่อไป

วิกฤติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนโยงใยถึงกันเป็นลูกโซ่ เป็นปัจจัยเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดวิกฤติขึ้นในด้านใดด้านหนึ่งของสังคมก็หมายความว่า ผลพวงจากวิกฤตินั้นย่อมกระทบต่อระบบในสังคมอื่น ๆ ด้วย เช่น บ้านเมืองปัจจุบันเกิดภาวะวิกฤติ เพราะเป็นผลกระทบมาจากภาวะทางเศรษฐกิจทรุดตัว เมื่อเป็นเช่นนี้สังคมไทยจึงต้องนำกระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น สถานการณ์ทางการเมือง กล่าวคือ

๑. พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง **อธิปไตย** ไว้ถึง ๓ แบบ คือ อัตตอธิปไตย โลกาธิปไตย และธัมมาธิปไตย ซึ่งธัมมาธิปไตยเน้นธรรมะเป็นใหญ่ ให้ผู้นำมีธรรมะ (มุขบรุษที่ดี) และประชาชนมีธรรมะ (สัมมาชน)

๒. พระพุทธศาสนาเน้นเสรีภาพทางจิต เป็นศาสนาที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน มีสิทธิพิจารณาคัดเลือกผู้นำ มีสิทธิในด้านต่าง ๆ อันไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น

๓. พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความพอดีในการปฏิบัติตน และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยปัญญาในการดำเนินตามหลักอริยสัจ ๔

๔. พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความสุจริตในการปฏิบัติตนสมควรแก่หน้าที่ รู้กาล รู้เวลา และรู้หน้าที่ของตน

ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เป็นปัญหาลังคมอย่างหนึ่งนั้นอาจมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ความคิดเห็นไม่ตรงกัน การขาดอุดมคติทางการเมืองที่แน่นอน ในการแก้ปัญหานี้ ตามคติทางพระพุทธศาสนาแล้ว นักการเมืองจะต้องมีธรรมะสำหรับนักปกครองหรือนักบริหาร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า นักปกครองหรือผู้บริหารนั้นจะต้องทำนุบำรุงประชากรด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ ๕ ประการ คือ

๑. สัสสมะระ

ฉลาดสามารถในการบำรุงเกษตรกรรมให้เกิดผลผลิตที่ดี มีการส่งเสริมทางด้านการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์ อันจะเป็นประโยชน์พื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ

๒. ปุริสเมระ

ฉลาดสามารถในการบำรุงคน ส่งเสริมคัดเลือกคนมาทำงานให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของแต่ละคนและการทำงานที่จะทำนั้น ๆ พร้อมทั้งจัดสวัสดิการให้ดี

๓. สัมมาปาสะ

ผูกประสานสงเคราะห์ประชาชนพลเมืองด้วยการดูแลทุกข์สุข ส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้ผู้มีรายได้น้อยกู้ยืมไปสร้างตน ไม่ให้เกิดความเหลื่อมล้ำ หรือช่องว่างจนแตกแยกกัน

๔. วาชเปยยะ

พูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน รู้จักพูด รู้จักชี้แจง แนะนำ รู้จักหักทลาย ถามไถ่ทุกข์สุขของประชาชนทุกชั้น ด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดี ด้วยถ้อยคำที่มีเหตุผล มีประโยชน์ สร้างสรรค์ และส่งเสริมความสามัคคี

๕. นิรัคคพะ

บริหารประเทศให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้าย ให้ประชาชนนอนตาหลับ โดยยึดหลักการที่ว่า “ความสุขของประชาชน คือยอดปรารถนาของตน”

ผู้บริหารหรือนักปกครองที่ดีนั้น เมื่อปฏิบัติหน้าที่พึงเว้นจากลำเอียง (อคติ) หรือความประพฤติกิเลสเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการ คือ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

ผู้บริหารหรือนักปกครองจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ความซื่อตรงและความไม่ซื่อตรงของผู้บริหารหรือนักปกครองมีอิทธิพลต่อความประพฤติของประชาชน ความซื่อตรงของประชาชนขึ้นอยู่กับความซื่อตรงของผู้บริหารหรือนักปกครอง การแก้ความไม่ซื่อตรงส่วนใหญ่จึงต้องเริ่มมาจากฝ่ายปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๒ ประเภทนี้ พระพุทธเจ้าตรัสยกตัวอย่างไว้ในราโชวาทชาดกว่า

ควญเจ ตรมานาน

เอวเมว มนุสฺเสสฺสุ

ควญเจ ตรมานาน

เอวเมว มนุสฺเสสฺสุ

เนตฺเต ชิมฺหํ คเต สติ

ราชา เจ โหติ อธฺมมิกโก

เนตฺเต อชฺชํ คเต สติ

ราชา เจ โหติ ธฺมมิกโกติ.

เมื่อฝูงโคกำลังข้ามแม่น้ำ ถ้าเจ้าฝูงโคคด โคนอกนั้นก็คดตาม ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ถ้าผู้ได้รับสมมุติให้เป็นหัวหน้าเป็นผู้ปกครองไม่เป็นธรรม คนนอกนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรม

ดังนั้น เมื่อผู้ปกครองประพฤติไม่เป็นธรรม ชาวเมืองก็พลอยทุกข์กันไปทั่ว โดยนัยตรงกันข้าม เมื่อผู้ปกครองทรงไว้ซึ่งธรรม ชาวเมืองก็เป็นสุขกันไปทั่ว

๑.๖ พระพุทธศาสนากับสันติภาพ

แก่นแท้ของปรัชญาและคำสอนทางพระพุทธศาสนานอกจากจะมุ่งสอนให้รู้จักคิดและเรียนรู้ให้เกิดปัญญาแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขด้วย

พระพุทธศาสนาให้เสรีในการพิจารณา วิเคราะห์ และเข้าใจแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาได้ด้วยตนเอง จึงเป็นศาสนาที่อธิบายได้ด้วยเหตุด้วยผลและไม่บังคับให้เชื่อ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาแห่งสันติภาพในฐานะที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาและสันติภาพในส่วนของการปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งจุดมุ่งหมายนั้น

สันติภาพในฐานะที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเป็นสันติภาพที่มีได้เป็นเพียงจุดมุ่งหมายเฉพาะของพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่เป็นจุดมุ่งหมายร่วมสากลของมวลมนุษยชาติและศาสนาอื่น ๆ ด้วย แต่ในเล่มนี้จะกล่าวเฉพาะสันติภาพที่เป็นหลักการและหลักคำสอนสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับแนวทางหรือวิถีแห่งสันติภาพกล่าวคือ

หลักการของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยลดสภาวะสงครามและสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้แก่ หลักการที่ว่า “เวรไม่ระงับด้วยการจองเวร” หรือ “เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร” เพราะการจองเวรจะไม่รู้จักจบสิ้น

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเรื่อง การจองเวร และการมีสันติภาพในโลกว่า มี ๓ ระดับด้วยกัน คือ

๑. การก่อเวรจนอีกฝ่ายหนึ่งพ่ายแพ้ หมดสันชาติพันธุ์ไม่สามารถก่อเวรตอบโต้ได้อีก

๒. คนที่ถูกกระทำเรียนรู้ที่จะยอมหรือเลิกหายต่อกัน กล่าวคือ ชนะได้โดยธรรม

๓. ในระยะยาว สันติภาพอาจเกิดได้โดยการไม่มีการก่อเวรขึ้นมาเลย อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ กล่าวคือมนุษย์เป็นผู้สร้างสันติภาพไม่ให้เกิดความรุนแรง ไม่เบียดเบียนกัน รักใคร่กลมเกลียวกัน พร้อมกันนั้นมนุษย์ต้องมีความพร้อมด้วยปัญญา ดังนั้น การพัฒนามนุษย์ให้เจริญในอารยธรรมโดยใช้ปัญญาเพื่อนำไปสู่สันติภาพและความสงบสุขนับเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ชีวิตที่สงบสุขและมีสันติภาพ คือ ชีวิตที่ยึดมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสตร์และปรัชญาอันล้ำค่า ควรแก่การนำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อการเป็นมนุษย์ที่สากล โดยไม่แบ่งแยกว่า เชื้อชาติไหน เผ่าไหน ศาสนาไหนดีกว่ากัน แต่มีใจกว้าง ใจเป็นกลาง ใจเป็นสุขและสงบ อยู่ร่วมกันในโลกได้อย่างสันติภาพ

กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)

๑. นักเรียนแบ่งกลุ่มตามความเหมาะสม แต่ละกลุ่มร่วมกันศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์ ส่งตัวแทนกลุ่มนำเสนอผลงานในรูปแบบที่หลากหลาย แล้วร่วมกันแสดงความคิดเห็นและสรุปความรู้

๒. นักเรียนจับคู่กับเพื่อนแล้วร่วมกันวิเคราะห์ว่า จะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาแก้ไขปัญหาให้นักเรียนยกพวกตีกันได้อย่างไร บันทึกผล แล้วผลัดกันนำเสนอผลการวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันในห้องเรียน

๒. พุทธประวัติ

พุทธประวัติ คือ ประวัติของพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่ประสูติ เสด็จออกผนวช ตรัสรู้ แสดง **ปฐมเทศนา** ประกาศพระศาสนา จนถึงปรินิพพาน การศึกษาและวิเคราะห์พุทธประวัติสามารถศึกษาและวิเคราะห์ได้จากหลาย ๆ ด้าน ในเล่มนี้จะได้ศึกษาและวิเคราะห์พุทธประวัติจากด้านวิธีการสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนว**พุทธจริยา**

วิธีการสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยา

พุทธจริยา คือ พระจริยวัตรหรือความประพฤติอันเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นของพระพุทธเจ้า หรือการบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าที่ก่อให้เกิดผลดีต่อพระองค์ พระประยูรญาติ และชาวโลก มี ๓ ประการ ดังนี้

- ๑ โลกัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าแก่ชาวโลก
- ๒ ญาติัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าแก่พระประยูรญาติ
- ๓ พุทธัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะเป็นพระพุทธเจ้า

โลกัตถจริยา

โลกัตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าแก่ชาวโลก ภายหลังจากตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุขแล้ว พระพุทธเจ้าทรงดำรงเป็น ๒ ข้อ คือ

๑. ทรงดำริว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้นั้นละเอียด สุขุม ลุ่มลึกยิ่งนัก คนในโลกนี้ซึ่งล้วนมีกิเลสหนาปัญญาหยาบจะพึงรู้เรื่องหรือไม่

๒. ทรงดำริเป็นทำนองตอบคำถามของพระดำริข้อที่ ๑ ว่าคนในโลกนี้มีกิเลสไม่หนาปัญญาไม่หยาบเกินไปที่จะรับฟังสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้นั้นแล้วเข้าใจพอมีอยู่ จากนั้นจึงอาศัยพระมหากรุณาคุณที่มีอยู่ในพระองค์ตัดสินใจ

พระทัยเสด็จไปประกาศเผยแผ่สิ่งที่ตรัสรู้เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกในแคว้นต่าง ๆ โดยไม่ทรงเห็นแก่ความยากลำบากส่วนพระองค์ ทั้งนี้ ก็เพราะทรงมุ่งหวังที่จะให้ชาวโลกได้รับความร่มเย็นและมีความสุข โดยวันหนึ่ง ๆ พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติภารกิจ ๕ ประการ หรือที่เรียกว่า **พุทธกิจ ๕** ดังนี้

พุทธกิจ ๕

- ๑ เวลาเช้า เสด็จบิณฑบาต
- ๒ เวลาบ่าย-เย็น แสดงธรรมโปรดประชาชน
- ๓ เวลาค่ำ ประทานโอวาทแก่พระภิกษุ
- ๔ เวลาเที่ยงคืน ทรงตอบปัญหาเทวดา
- ๕ เวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูบุคคลที่ควรเสด็จไปโปรด

การเสด็จออกบิณฑบาตของพระพุทธเจ้า มี ๓ รูปแบบ คือ

- เสด็จลำพังพระองค์ เพื่อช่วยเหลือชาวโลกบางคนเป็นการเฉพาะกิจที่รีบด่วน เช่น เมื่อคราวเสด็จไปโปรดองคุลิมาล

- เสด็จออกพร้อมด้วยพระสาวกอุปัฏฐาก เพื่อช่วยเหลือพระองค์ เช่น เมื่อคราวเสด็จไปโปรดนางปุลณทาสี

- เสด็จออกพร้อมด้วยพระสาวกจำนวนมาก เช่น เมื่อคราวเสด็จไปโปรดพระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์

การเสด็จออกบิณฑบาตของพระพุทธเจ้ามีข้อที่ควรรู้ประการหนึ่ง คือ พระองค์จะไม่ทรงรับบิณฑบาตประจำ ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งตลอดไปและจะไม่ทรงเลือกว่าผู้ถวายนั้นเป็นชนชั้นวรรณะอะไร โดยพระองค์จะทรงให้เหตุผลว่า ธรรมเนียมพระพุทธเจ้าทั้งหลายต้องอนุเคราะห์สาธุชนชาวโลกทั่วไป ชาวโลกคนอื่น ๆ ก็อยากได้อาหาร ต่างก็อยากใส่บาตรถวายพระพุทธเจ้าเหมือนกัน

พุทธกิจทั้ง ๕ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญมาตลอด ๔๕ พรรษา จนถึงวันปรินิพพาน แม้พระองค์ทรงบรรทม ณ แที่ที่ปรินิพพาน ก็ยังมีสูกัททะมาขอเข้าเฝ้า ทูลถามปัญหา แล้วกราบทูลขอบวชเป็นพระสาวกองค์สุดท้ายของพระพุทธเจ้า

สูกัททะมาขอเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า ณ แที่ที่ปรินิพพาน

สูกัททะอุปสมบทเป็นพระสาวกองค์สุดท้ายของพระพุทธเจ้า

ญาติติฏฐิยา

ญาติติฏฐิยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระประยูรญาติ มี ๒ ฝ่าย ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ ๒ ฝั่งแม่น้ำโรหิณี คือ

๑. ฝ่ายพระราชบิดา (พระเจ้าสุทโธทนะ) ครองเมืองกบิลพัสดุ์

๒. ฝ่ายพระราชมารดา (พระนางสิริมหามายา) ครองเมืองเทวทหะ

พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาในแคว้นมคธและแคว้นอื่น ๆ เป็นเวลาเกือบ ๒ ปีแล้วจึงเสด็จไปโปรดพระราชบิดาและพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ โดยพระเจ้าสุทโธทนะทรงส่งคณะทูตไปทูลอาราธนา

การเสด็จไปยังเมืองกบิลพัสดุ์ของพระพุทธเจ้าทำให้พระประยูรญาติเกิดความเข้าใจที่ดี ไม่เข้าใจผิด และหันมานับถือพระพุทธศาสนา แม้พระเจ้าสุทโธทนะก็ทรงฟังธรรมได้สำเร็จมรรคผลขั้นโสดาปัตติผล

พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเมืองกบิลพัสดุ์หลายครั้งเพื่อทรงเทศนาโปรดทั้งพระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติ มีเจ้าชายและเจ้าหญิงของพระประยูรญาติทั้ง ๒ ฝ่าย เสด็จออกผนวชเป็นภิกษุและภิกษุณีกันเป็นจำนวนมาก พระนางพิมพาหรือยโสธราซึ่งเศร้าโศกเสียใจตลอดมา เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าก็หายเศร้าโศกเสียใจ ภายหลังได้เสด็จออกผนวชเป็นภิกษุณี แม้วราหุลกุมารพระโอรสก็ได้บรรพชาเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะทรงประจวบและก่อนสิ้นพระชนม์ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดจนได้สำเร็จมรรคผลขั้นสูงสุดคือ อรหัตตผล เมื่อสิ้นพระชนม์พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงร่วมถวายพระเพลิงพระศพพระราชบิดาด้วย

เมื่อคราวพระประยูรญาติทั้ง ๒ ฝ่าย เกิดกรณีพิพาทเรื่องผลประโยชน์คือ การทدنน้ำในแม่น้ำโรหิณีเข้าทำนา แต่ตกลงกันไม่ได้ จึงได้เริ่มเคลื่อนไหวเตรียมทำสงครามทำกัน พระพุทธเจ้าทรงทราบข่าว ก็ได้เสด็จมาห้ามทัพ จัดประชุมพระประยูรญาติ ๒ ฝ่ายให้หันหน้ามาเจรจาทกลงกันจนเกิดสันติภาพ เหตุการณ์ครั้งนี้ต่อมาภายหลังพุทธศาสนิกชนเห็นเป็นเรื่องสำคัญจึงได้สร้างพระพุทธรูปปางห้ามญาติที่ประทับยืนยกพระหัตถ์ขวาขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าว

พระพุทธรูปปางห้ามญาติ

พระพุทธเจ้ารับสั่งให้
พระสารีบุตรบรรพชา
วราหุลกุมารเป็นสามเณร

เมื่อคราวกองทัพใหญ่ของแคว้นโกศลกรีธาทัพไปยังแคว้นลัทธิกะ เพื่อทำสงครามล้างผลาญหมู่พระประยูรญาติ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงทราบก็เสด็จไปทรงห้ามทัพไว้

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้านั้นแม้จะทรงบรรลุลุทธิธรรมเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว แต่ก็ไม่ทรงตัดขาดจากพระประยูรญาติของพระองค์ ยังทรงคอยช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา โดยพระองค์ไม่ทรงสอนให้ถือคติว่า ต่างคนต่างอยู่ แม้บวชแล้วก็ให้ช่วยเหลือญาติพี่น้องและบิดามารดาตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญให้เห็นเป็นตัวอย่าง

พุทธตถจริยา

พุทธตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นในฐานะที่ทรงเป็นพระพุทธเจ้า ตามหน้าที่และความรับผิดชอบของพระองค์ สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญให้เป็นประโยชน์แก่พระองค์ ได้แก่ การศึกษาค้นคว้าทดลอง และปฏิบัติจนทรงประสบผลสำเร็จ ได้บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า ตรัสรู้ ส่วนสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น ซึ่งได้แก่ ชาวโลกและวงการพุทธบริษัทนั้น คือ การประกาศเผยแผ่และประดิษฐานพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นพุทธจริยา
ที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมาโดยตลอด

เมื่อตรัสรู้และทรงตัดสินพระทัยประกาศพระศาสนาแล้วได้มีผู้เลื่อมใสขอบวชเป็นพระสาวก พระองค์ก็ทรงรับบวช แล้วทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติจนสำเร็จมรรคผลชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่โสดาปัตติผล จนถึงอรหัตตผลอันเป็นขั้นสูงสุดตามหลักของพระพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อมีผู้ขอบวชมากขึ้นและท่านเหล่านั้นได้สำเร็จมรรคผลขั้นสูงสุดก็ทรงส่งไปประกาศพระศาสนา โดยทรงมอบนโยบายในการประกาศพระศาสนาแก่พระสาวกว่า “ขอให้แยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนาเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชาวโลก เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลชาวโลก โดยแยกย้ายกันไปแห่งละ ๑ รูปอย่าไปรวมกัน...”

หลังจากพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกประกาศพระศาสนาไปได้ระยะหนึ่งแล้ว มีผู้ออกบวชเป็นพระสงฆ์จำนวนมากขึ้น พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นความไม่สะดวกในเรื่องการบวชจึงทรงวางระเบียบวิธีการบวชใหม่โดยแบ่งภาระหน้าที่ให้พระสงฆ์ทำการบวชแทน

การบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา
ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อถึงคราวสมควรประชุมพระสาวกเพื่อประเมินผลการเผยแผ่พระศาสนา พระองค์ก็ทรงประชุมพระสาวก แล้วทรงวางหลักการเผยแผ่พระศาสนาให้รัดกุมและให้ตรงกันเป็นเอกภาพในหลักการ พร้อมกันนี้ทรงบัญญัติพระวินัยให้เป็นหลักปกครองคณะสงฆ์ และทรงบัญญัติขนบธรรมเนียมปฏิบัติที่เรียกว่า **เลขียวัตร** มี ๗๕ ข้อ อันเป็นมารยาททางสังคมสำหรับผู้เข้ามาบวชได้ใช้เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติให้ตรงกัน เพราะผู้ที่เข้ามาบวชได้มาจากพื้นเพภูมิหลังต่างกัน ต่อจากนั้นก็ทรงกระจายอำนาจปกครองสงฆ์ โดยให้พระสงฆ์ปกครองกันเองเป็นหมู่คณะทุกหมู่คณะขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า

เมื่อทรงบัญญัติพระวินัยและทรงกระจายอำนาจปกครองพระสงฆ์แล้ว ทรงจัดตั้งกลุ่มผู้เป็นกำลังสำคัญในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เรียกว่า พุทธบริษัท ๔ คือ

๑. ภิกษุบริษัท
๒. ภิกษุณีบริษัท
๓. อุบาสกบริษัท
๔. อุบาสิกาบริษัท

แต่ละกลุ่มต่างช่วยเหลือเกื้อกูลและทำงานประสานกันโดยกลุ่มภิกษุบริษัทและกลุ่มภิกษุณีบริษัทมีหน้าที่หลักในด้านการเผยแผ่พระศาสนา ส่วนกลุ่มอุบาสกบริษัทและอุบาสิกาบริษัททำหน้าที่ในด้านสนับสนุนส่งเสริม

พุทธบริษัทต่างทำงานประสาน
และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ถ้าผู้ใดมีความรู้ความสามารถและมีปฏิภาณในด้านใด พระพุทธเจ้าก็ทรงประกาศยกย่องให้เป็นผู้เลิศหรือยอดเยี่ยมในด้านนั้น ๆ (เอตทัคคะ) เช่น พระสารีบุตรได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ยอดเยี่ยมด้านมีสติปัญญา พระโมคคัลลานะได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ยอดเยี่ยมด้านมีฤทธิ์มาก ภิกษุณีรัชมัททินาเถรีได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ยอดเยี่ยมด้านการแสดงธรรม อนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขามหาอุบาสิกาได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ยอดเยี่ยมด้านการให้ทาน

การศึกษาพุทธประวัติตามแนวทางพุทธจริยาดังกล่าวจะช่วยให้มีความรู้และความเข้าใจพื้นฐานในเรื่องพุทธประวัติได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังช่วยให้สามารถนำความรู้เกี่ยวกับพุทธจริยาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมอีกด้วย

กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)

นักเรียนแบ่งกลุ่มตามความเหมาะสม แต่ละกลุ่มศึกษาข้อมูลและร่วมกันวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

๑. วิธีการสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยา
๒. นักเรียนสามารถนำวิธีการสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยามาใช้ได้อย่างไร

จากนั้นบันทึกข้อมูลแล้วนำเสนอหน้าห้องเรียน และร่วมกันสรุปความรู้ที่ได้รับ

๓. ชาดก

ชาดก คือ เรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ ก่อนที่พระองค์จะมาประสูติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย มีมากกว่า ๕๐๐ เรื่อง แต่ละเรื่องให้ข้อคิดหรือคติสอนใจแก่ผู้ศึกษาที่สามารถนำไปเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้

มโหสถชาดก

ในสมัยพุทธกาล ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี ทรงปรารภพระปัญจา-
 บารมีของพระองค์ได้ตรัสอดีตนิทานเรื่อง มโหสถชาดก ดังนี้

กาลครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรของสิริวัฒน-
 เศรษฐีและนางสุมณาเทวี ในวันที่ถือปฏิสนธิ์นั้น พระเจ้าวิเทหะ
 ทรงสุบินว่า ที่มุมสนามหลวง ๔ มุม มีกองเพลิงใหญ่เท่า
 กำแพงเมือง ๔ กอง ในท่ามกลางมีกองไฟเท่าหิ้งห้อย ๑ กอง
 แต่กลับส่องสว่างไสวมากกว่ากองเพลิงใหญ่ทั้ง ๔ กอง รุ่งเช้า
 จึงให้ไพร่หลวงทำนาย ไพร่หลวงได้ทำนายว่า จะมีบัณฑิต
 คนสำคัญมาเกิดในเมืองนี้

พระเจ้าวิเทหะและราชบัณฑิตทั้ง ๔ คน

วันที่พระโพธิสัตว์คลอดจากครรภ์มารดาได้ถือโอสถมาด้วย เศรษฐีผู้เป็นบิดาได้ตั้งชื่อ
 บุตรชายว่า โอสถ ต่อมาโอสถนั้นได้เป็นยาขนานเอกรักษาโรคได้ทุกชนิด โอสถกุมารจึงมีชื่อ
 เรียกใหม่ว่า มโหสถ

มโหสถกุมารได้ส่อแววความเป็นบัณฑิตมาตั้งแต่เด็ก เมื่ออายุ ๗ ขวบ ได้ออกแบบสร้าง
 ศาลาให้เป็นที่พักสำหรับคนเดินทาง บริเวณรอบ ๆ ศาลาได้ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ มีท่าลงอาบน้ำถึง
 ๑๐๐ ท่า และให้ปลูกไม้ประดับและไม้ผลไว้โดยรอบ ณ ที่ตรงนั้นได้มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น
 หลายเหตุการณ์ เช่น

มีหญิงคนหนึ่งวางลูกไว้แล้วลงอาบน้ำในสระนั้น แล้วมีหญิง
 อีกคนหนึ่งมาอุ้มลูกของเธอไป เมื่อเธอขึ้นจากสระก็ไม่เห็นลูก
 จึงตามหาและพบหญิงคนหนึ่งกำลังอุ้มลูกของตนอยู่ จึงเข้าไป
 ขอคืน แต่หญิงคนนั้นไม่ให้ เกิดการโต้เถียงกันขึ้น หญิงทั้งสอง
 ตกลงกันไม่ได้ จึงไปหา มโหสถ ให้ช่วยตัดสิน มโหสถได้ตัดสิน
 โดยให้หญิงทั้งสองคนแย่งลูกกัน ให้หญิงคนหนึ่งจับที่แขนของเด็ก
 อีกคนหนึ่งจับที่ขาของเด็ก เมื่อเด็กร้องไห้ด้วยความเจ็บปวด
 แม่ตัวจริงก็ปล่อยลูกแล้วร้องไห้ มโหสถจึงขอเด็กและได้มอบคืน
 ให้แก่แม่ตัวจริง

นอกจากนี้ มโหสถยังได้แสดงความอัศจรรย์ให้เป็นที่ประจักษ์แก่พระเจ้าวิเทหะอีกด้วย เช่น ครั้งหนึ่งพระเจ้าวิเทหะต้องการทดสอบปัญญาของมโหสถ ทรงให้คนตัดไม้ตะเคียนยาว ๑ คืบ แล้วให้ทายว่าข้างไหนคือโคน ข้างไหนคือปลาย หากมโหสถตอบไม่ได้จะปรับ ๑,๐๐๐ กหาปณะ เมื่อมโหสถจับไม้ตะเคียนก็รู้ทันที แต่ยังไม่ตอบ ต้องการจะพิสูจน์ให้ชาวบ้านดูด้วยจึงเอามาชนะใส่น้ำและผูกเชือกตรงกลางไม้ตะเคียน แล้วค่อย ๆ หย่อนลงในน้ำจะเห็นว่าข้างที่เป็นโคนจะจมน้ำก่อนข้างปลาย เพราะมีน้ำหนักมากกว่า จากนั้นจึงให้คำตอบแก่พระเจ้าวิเทหะ

พระเจ้าวิเทหะได้ทดสอบปัญญาของมโหสถหลายครั้ง จนเป็นที่พอพระทัยแล้วรับสั่งให้เข้าเฝ้าด้วยการให้ส่งม้าประเสริฐกว่าม้าธรรมดาถวายด้วย มโหสถจึงให้บิดาเข้าเฝ้าก่อน โดยนัดแนะกันไว้ว่า เมื่อตนไปถึงให้บิดาลูกจากที่นั่น แล้วตนเข้าไปนั่งแทน **ราชบัณฑิต** ทั้ง ๔ คน และข้าราชการเมื่อเห็นเช่นนั้นก็พากันหัวเราะเยาะว่าเป็นถึงบัณฑิตแต่ทำไมไม่รู้บุญคุณของบิดา พระเจ้าวิเทหะเองก็ทรงเสียพระทัยที่มองคนผิดไป เพราะบิดาต้องประเสริฐกว่าบุตรในที่ทั่วไป

มโหสถกราบทูลว่า ที่ทำเช่นนี้เพราะมีสาเหตุ แล้วให้นำลาตัวหนึ่งมาถวายพร้อมกับทูลถามว่า ลาตัวนี้ราคาเท่าไร ถ้าม้าที่เกิดจากลาตัวนี้กับนางม้าตัวหนึ่งจะมีค่ามหาศาล พระองค์จึงทรงรับลาตัวนี้ไว้เถิด เพราะพระองค์ตรัสว่า บิดาต้องประเสริฐกว่าบุตรในที่ทั่วไป ดังนั้น ลาตัวนี้จึงประเสริฐกว่าม้าธรรมดา ทุกคนในที่นั้นพากันปรบมือชื่นชมในสติปัญญาของมโหสถ พระเจ้าวิเทหะทรงโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง จึงแต่งตั้งมโหสถให้เป็นราชบัณฑิตคนที่ ๕

เมื่อมโหสถบัณฑิตมีอายุ ๑๖ ปี ได้มองเห็นสตรีที่จะมาเป็นภรรยา ครั้นได้พบลูกสาวเศรษฐีตระกูลผู้ดีเก่าคนหนึ่งชื่อ อมราเทวี ผู้มีรูปโฉมงดงาม ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ จึงเข้าไปสอบถามด้วยภาษาใบ้ โดยกำมือแสดงถามไปว่ามีสามีหรือยัง อมราเทวีเป็นหญิงฉลาดก็ตอบด้วยการแบมือ

แสดงตอบว่าเป็นโสดอยู่ เมื่อทดสอบภูมิปัญญาและคบหากันมาพอสมควรแล้ว มโหสถบัณฑิตกับอมราเทวีจึงแต่งงานอยู่กินกันฉันสามีภรรยา

เมื่อมโหสถบัณฑิตเป็นราชบัณฑิตประจำพระราชสำนักได้ช่วยรักษาเมืองมิถิลาให้รอดพ้นจากการยึดครองของศัตรู และช่วยพระเจ้าวิเทหะให้พ้นจากเงื้อมมือของข้าศึกได้โดยปลอดภัย ตัวอย่างเช่น

พระเจ้าวิเทหะทรงแต่งตั้งมโหสถให้เป็นราชบัณฑิตคนที่ ๕

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าจุลนีพรหมทัตแห่งเมืองอุตรปัญจาละได้ยกทัพมาล้อมเมืองมิลลาได้สร้างความหวาดหวั่นให้เกิดแก่พระเจ้าวิเทหะและประชาชนชาวเมืองเป็นอย่างมาก แต่มโหสถบัณฑิตก็ได้หวาดหวั่นจึงกราบทูลพระเจ้าวิเทหะให้เสวยและรื่นรมย์ในราชสมบัติตามปกติ พระเจ้าจุลนีพรหมทัตจะถอยทัพกลับไปเอง ซึ่งก็เป็นความจริง พระเจ้าจุลนีพรหมทัตล้อมเมืองมิลลาอยู่ได้ไม่นานก็ถอยทัพกลับไปเพราะอุบายของมโหสถบัณฑิต

พระเจ้าจุลนีพรหมทัตแห่งอุตรปัญจาละ
ยกทัพมาล้อมเมืองมิลลา

ปีต่อมา เกวัญโรหิตคิดอุบายโดยใช้พระธิดาปัญจาลจันท์ผู้มีพระรูปโฉมงดงามเป็นเหยื่อเพื่อล่อให้พระเจ้าวิเทหะและมโหสถบัณฑิตเข้ามาติดกับ เพื่อต้องการจะประหารทั้งสองคน

เกวัญโรหิตได้เริ่มแผนการ โดยส่งบรรดาท้าวและศิลปินต่าง ๆ เข้าไปยังเมืองมิลลาป่าวร้องพรรณนาความงามของพระธิดาปัญจาลจันท์ว่าเป็นพระธิดาที่มีรูปโฉมงดงาม เป็นนางแก้วที่คู่ควรเฉพาะพระเจ้าวิเทหะแห่งเมืองมิลลาพระองค์เดียวเท่านั้น

พระเจ้าวิเทหะเมื่อทรงทราบข่าวก็ดีพระทัย ต้องการจะเสด็จไปเมืองอุตรปัญจาละเพื่อทรงรับพระธิดาปัญจาลจันท์มาอภิเษกเป็นพระมเหสี จึงทรงปรึกษากับราชบัณฑิตทั้ง ๔ คน ทุกคนเห็นดีเห็นงามด้วย แต่มโหสถบัณฑิตไม่เห็นด้วย เพราะคิดว่าน่าจะเป็นแผนอุบายของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต

พระเจ้าวิเทหะทรงกริ้วมโหสถบัณฑิตและไล่ให้ออกจากที่ประชุม แต่มโหสถบัณฑิตก็ไม่โกรธแค้นต่อพระองค์ ได้ส่งสายลับให้ไปสืบจนทราบแน่ชัดว่าเป็นแผนอุบายของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตกับเกวัญโรหิต

มโหสถบัณฑิตจึงเข้าเฝ้าพระเจ้าวิเทหะอีกครั้ง ทูลถามถึงการตัดสินใจพระทัย เมื่อทราบว่าพระเจ้าวิเทหะยังคงทรงยืนยันเช่นเดิม จึงขอให้ทรงรอตนได้เตรียมการให้เสร็จเรียบร้อยก่อนแล้วจะกราบทูลให้ทรงทราบเพื่อเสด็จในภายหลัง

มโหสถบัณฑิตพร้อมด้วยบริวารได้เดินทางล่วงหน้าไปยังเมืองอุตรปัญจาละ และได้เตรียมการวางแผนทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงส่งคนไปกราบทูลพระเจ้าวิเทหะให้เสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองอุตรปัญจาละ

พระเจ้าวิเทหะเสด็จไปยังเมืองอุตรปัญจาละด้วยพระอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ในระหว่างทางได้ประทับที่พักรับที่มโหสถบัณฑิตได้สร้างเตรียมไว้ตามรายทาง ซึ่งห่างกันแห่งละหนึ่งโยชน์ จนถึงอุตรปัญจาละ และได้ประทับที่พระราชนิเวศนอกเมือง จากนั้นได้ส่งคนไปกราบทูลพระเจ้าจุลนี

พรหมทัตให้ทรงทราบเพื่อให้ให้นำพระธิดาปัญจาลจันทิมาภิเชก ฌ ที่นั่น พระเจ้าจุลนีพรหมทัตทรงตอบตกลงตามนั้น ครั้นรุ่งเช้าได้ยกทัพไปล้อมพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าวิเทหะไว้

พระเจ้าวิเทหะทอดพระเนตรเห็นกองทัพใหญ่ก็ตกพระทัยและเมื่อทรงทราบว่า เป็นกองทัพของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตจะมาจับพระองค์ปลงพระชนม์ก็ทรงยิงหาวาดห้วน ตรัสเรียกราชบัณฑิตทั้ง ๔ มาปรึกษา แต่ก็ไม่ได้คำตอบเป็นที่พอพระทัย จึงทรงอ้อนวอนให้มโหสถบัณฑิตหาทางช่วยเหลือ

มโหสถบัณฑิตได้สั่งให้ทหารพาพระเจ้าวิเทหะ อำมาตย์ ราชบัณฑิต และข้าราชการบริพารหนีออกไปทางอุโมงค์ที่ได้ขุดเตรียมไว้และให้ทหารพาทั้งหมดไปเมืองมิถิลาทันที ส่วนตนเองได้ออกไปพบพระเจ้าจุลนีพรหมทัตและทูลชี้แจงเรื่องราวทั้งหมด พระเจ้าจุลนีพรหมทัตถึงกับสลดพระทัยพร้อมกับทรงพระดำริว่า คีตกครั้งนี้เราแพ้ตั้งแต่ยังไม่ได้รับ มโหสถบัณฑิตฉลาดเลิศล้ำจริง ๆ และทรงชักชวนให้มาอยู่เมืองอุตรปัญจาละ แต่มโหสถบัณฑิตไม่รับและได้กราบทูลลากลับเมืองมิถิลา

ประชาชนชาวเมืองมิถิลาต่างพากันมาต้อนรับมโหสถบัณฑิตเยี่ยงวีรบุรุษ พระเจ้าวิเทหะทรงชื่นชมโสมนัส และตรัสกับเสนาราชบัณฑิตว่า “การอยู่ร่วมกับบัณฑิตนี้เป็นสุขหนอ มโหสถบัณฑิตได้ปลดปล่อยพวกเราผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือข้าศึก ประดุจบุคคลปล่อยฝูงนกที่ติดอยู่ในกรงหรือฝูงปลาที่ติดแหนั้น”

ด้วยความสามารถทางการทูตที่ยอดเยี่ยมของมโหสถบัณฑิต ได้ทำให้พระเจ้าวิเทหะกับพระเจ้าจุลนีพรหมทัตมีสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกัน จากนั้นพระเจ้าจุลนีพรหมทัตได้ทรงยกพระธิดาปัญจาลจันทิมาให้เป็นพระมเหสีอีกพระองค์หนึ่งของพระเจ้าวิเทหะ

ต่อมาเมื่อพระเจ้าวิเทหะสวรรคต พระเจ้าจุลนีพรหมทัตจึงขอให้มโหสถบัณฑิตมาอยู่ที่เมืองของพระองค์ มโหสถบัณฑิตจึงไปอยู่เมืองอุตรปัญจาละ และอยู่ ณ เมืองนี้จนสิ้นอายุขัย

ชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงพระปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ว่า ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาเป็นเวลายาวนาน โดยเฉพาะในพระชาติที่เป็นพระมโหสถ ทรงใช้ปัญญาในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ เพราะคนมีปัญญาย่อมทำคุณให้แก่ตนเองและบุคคลอื่นได้เป็นอย่างดี

กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)

นักเรียนร่วมกันวิเคราะห์ว่า มโหสถชาดกมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดในการตัดสินปัญหาหรือการแก้ปัญหาของนักเรียนเรื่องใดบ้าง และมีอิทธิพลอย่างไร แล้วสรุปความรู้ร่วมกัน

บทสรุป พระพุทธ

๑

ลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญหลายประการ ได้แก่ มีลักษณะความเป็นประชาธิปไตย เน้นการฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ มีความสอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ มีหลักการคิดตามนัยวิทยาศาสตร์ เป็นหลักในการจัดระบบทางการเมือง และสามารถสร้างสันติภาพให้แก่มนุษย์

๒

พุทธประวัติ

การศึกษาพุทธประวัติเกี่ยวกับวิธีสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยา ทำให้ได้ข้อคิด คุณธรรม และแนวทางการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นวิธีการสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าให้เป็นไปอย่างมีระบบ ระเบียบ และแบบแผน ที่แน่นอนชัดเจน จนกระทั่งสืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบันได้

๓

ชาดก

การศึกษามโหสถชาดกทำให้ได้ข้อคิด คติธรรม และแบบอย่างในการแก้ปัญหา การตัดสินใจ ปัญหาซึ่งสามารถนำข้อคิด คติธรรม และแบบอย่างในการแก้ปัญหาดังกล่าวไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. วิเคราะห์การอบรมตนและพึ่งตนเองตามแนวทางพระพุทธศาสนาว่าได้ปฏิบัติอย่างไร และเป็นประโยชน์อย่างไร บันทึกผล แล้วนำมาเรียนรู้เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันในห้องเรียน
๒. สังเกตและวิเคราะห์ว่า ตนเองสามารถปฏิบัติตามพุทธจริยาข้อใดได้บ้าง และจะนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างไร บันทึกผล แล้วนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันในห้องเรียน
๓. แบ่งกลุ่มตามความเหมาะสม แต่ละกลุ่มศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการแสดงความเป็นอัจฉริยะทางสติปัญญาของมโหสถบัณฑิต และวิเคราะห์ว่าการใช้สติปัญญาของมโหสถที่ศึกษาในบทเรียนก่อให้เกิดผลดีอย่างไร สรุปผล แล้วนำมาสะท้อนความคิดเห็นร่วมกันในห้องเรียน

โครงการ

นักเรียนทำโครงการเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา เช่น ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนากับการเมือง หรืออาจเลือกทำโครงการอื่นตามความสนใจ โดยให้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในบทเรียน และนำเสนอชื่อโครงการให้ครูพิจารณาก่อน

การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๑. นักเรียนนำหลักการ กระบวนการ และวิธีการของพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพปัญหาทางสังคมในยุคดิจิทัลในทางที่ถูกต้อง
๒. เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นระหว่างเพื่อน ๆ ในโรงเรียนหรือเพื่อนต่างโรงเรียน นักเรียนได้นำแนวทางการฝึกฝนและพัฒนาตนเอง การพึ่งตนเอง การมุ่งอิสรภาพ และสันติภาพมาปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับแนวทางของพระพุทธศาสนา

คำถามทบทวน

๑. จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยคืออะไร
๒. ธัมมาธิปไตยหมายถึงอะไร เหมือนหรือแตกต่างจากประชาธิปไตยอย่างไร
๓. ตามหลักของพระพุทธศาสนา การฝึกฝนอบรมตนสามารถทำได้อย่างไรบ้าง ยกตัวอย่าง
๔. โลกัตถจริยา ญัตตถจริยา และพุทธานุจริยา หมายถึงอะไร อธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ
๕. การศึกษามโหสถชาดกได้ข้อคิดและคติธรรมเกี่ยวกับเรื่องอะไร

